

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА СУСПІЛЬСТВО ЗНАНЬ

В статті розглядається роль економічної теорії в процесі формування суспільства знань. Піднімається питання доцільності застосування назви «теоретична економіка».

Ключові слова: суспільство знань, економічна теорія, теоретична економіка, політична економія, мікроекономіка, макроекономіка.

О. I. RIABA

National University of Water Management and Nature Resources Use, Rivne

ECONOMIC THEORY AND KNOWLEDGE SOCIETY

The goal of the article is to determine the place and role of economic theory in a knowledge society building. In this article the features of economic theory are disclosed and the necessity of studying the discipline of "economic theory" by students of non-economic specialties is proved. The question of usefulness of the name "theoretical economics" instead of "economic theory" is rising. It was concluded that economic theory is of great practical importance. Since of its appearance till today it is the basis of the economic policies of developed countries and it influences on the economic consciousness and economic culture as well.

Keywords: knowledge society, economic theory, theoretical economics, political economy, microeconomics, macroeconomics.

Економічна теорія пройшла складний та цікавий шлях еволюції. Вона виникла в період становлення капіталістичного, індустріального суспільства, а своє 400-ліття зустрічає коли глобалізоване інформаційне суспільство впевнено прямує до суспільства знань. В суспільстві знань ключова роль відводиться науці та освіті, а вищим критерієм розвитку є нагромадження знань. ЮНЕСКО визначає знання як уміння людини ефективно використовувати інформацію [1, с.21]. Логічно, що основою суспільства знань стає навчання, уміння навчатись. Освіта, особливо вища, розглядається як головний, провідний фактор соціального та економічного прогресу, від якого залежать перспективи розвитку людства [1, с.91]. В чинному Законі України «Про вищу освіту» визначено: «Вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі» [2, ст.1]. В контексті сказаного, вкотре, хочеться привернути увагу до економічної теорії як науки та навчальної дисципліни. Метою даної статті є визначення ролі та місця економічної теорії в становленні суспільства знань.

В останні десятиліття проблеми даної науки не виходять з поля зору науковців. Викликають інтерес праці Задорожного В.Г., Тарасевича В., Гриценка А., Лебедевої В., Алієва У., Асатіані Р. та ін.

В той же час, останнім часом щодо економічної теорії сформувалося дуже не однозначне, і на нашу думку, невиправдано спрощене і однобоке сприйняття. У одних вона асоціюється з політикою, з партійною належністю, з окремими авторами, у інших – з суцільною математикою. Комусь вона видається занадто простою, а комусь – навпаки, надзвичайно складною. Загальновідомий факт, що лауреат Нобелівської премії Марк Планк, засновник квантової фізики, починав свою діяльність як економіст, але залишив цю професію, бо вона надто важка. Піонер сучасної математичної логіки Бертран Рассел, коли про це дізнався відповів: «Це дивно. Я залишив економічну теорію через те, що вона надто проста!» [3, с.18]. Нерозуміння таке глибоке, що іноді, навіть, люди з вищою освітою – викладачі, зверхньо-зневажливо запитують: «А що є ще сьогодні така наука?». А після прийняття Наказу № 642 Міністерства освіти та науки України від 9 липня 2009 року «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента» студенти неекономічних спеціальностей фактично перестали вивчати економічну теорію.

Пояснення такої ситуації, як нам здається, полягає в нерозумінні трьох ключових моментів:

- Що собою представляє сучасна теоретична економічна наука?
- В чому полягає особливість економічної теорії?
- Для чого вивчати економічну теорію?

Економічна наука виникла як політична економія. Прийнято вважати, що свою назву вона отримала в 1615, коли француз Антуан Монкретьєн, сьєр де Ваттевіль видав працю «Трактат політичної економії» і в соціально-економічній літературі вперше з'являється поняття «політична економія», що дослівно означає мистецтво, правила ведення державного господарства (грец. Πολίτευμα – державний устрій; Νόμος – мистецтво, правило, закон; Οἶκος – господарство). Її завдання полягало у виявленні суті різноманітних економічних явищ, яка прихована за поверхневими формами і потребує спеціальних методів їх розкриття і розуміння. По своїй формі вона пов'язана з проблемою використання державою законів економічного розвитку. Сутність економічних явищ завжди полягає в економічних відносинах між людьми в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання. Саме відносини між людьми перетворюють папір у гроші, корисні речі у товари, людину у виробника та споживача, продавця і покупця та ін.

В процесі еволюції економіки країн світу відбувається розвиток і змісту економічної науки. З розвитком ринкової економіки чітко виділяється коло проблем економічної науки, яке не зводиться до аналізу соціально-економічних відносин. Таким чином виникає необхідність формування такого напрямку економічної теорії, який би орієнтувався на вирішення практичних проблем розвитку ринково-капіталістичних відносин.

Наприкінці XIX ст., коли спостерігається активізація розвитку промисловості, загострюється конкуренція, поряд з терміном «політична економія» починають використовувати термін «економікс», завданням якого є дослідження проблем ефективного використання обмежених ресурсів на мікроекономічному рівні, тобто на рівні підприємства та домашнього господарства.

На початку 30х років XX ст. (період Великої депресії) спостерігається небачене для світової економіки падіння обсягів виробництва – близько 40%, а на безробітного перетворювався кожен четвертий працюючий. Ринок проявив неспроможність вирішити породжені ним же макроекономічні «хвороби». Виникає необхідність державного регулювання національної економіки. «Економікс» починає досліджувати економіку на рівні всієї країни.

Таким чином в економічній науці виокремлюються напрямки, які роблять акцент на дослідженні прикладних практичних проблем і в більшій мірі використовують кількісний аналіз, аніж якісний (змістовний, причинно-наслідковий).

На сучасному етапі, на основі диверсифікації економічної науки, сформувалась ціла система економічних наук. Теоретико-методологічною основою цієї системи є економічна теорія, яка представляє єдність трьох загальнотеоретичних складових: «політична економія», «мікроекономіка», «макроекономіка».

Політична економія – фундаментальна, методологічна частина економічної науки, яка розкриває суть економічних категорій, законів та закономірностей розвитку і функціонування економічних систем у різні історичні епохи.

Мікроекономіка (грец. Мікрós – маленький) – наука, яка вивчає економічну поведінку окремих господарських суб'єктів, таких як споживач, конкурентна фірма, монополія, галузь.

Макроекономіка (грец. Макρός – довгий, великий) – наука, яка вивчає поведінку економіки в цілому, сукупність економічних явищ.

Саме завдяки єдності цих різних напрямків економічної науки долається основна суперечність між односторонністю знань та фундаментальністю економічної теорії. Це має величезне значення для організації її потенціалу та визнання нашої науки практично значимою.

Варто зазначити, що точаться дискусії з приводу використання самого терміну «економічна теорія». Справа в тому, що більше як сто років тому з'явився термін «теоретична економіка». Правда, до цих пір не виявлено ще його авторство, хоча ним оперувало багато видатних економістів тієї епохи – Дж. Б. Кларк, К. Шмідт, К. Менгер, М.І. Туган-Барановський та ін. Термін «теоретична економіка» широко використовувався в науковій літературі не лише в Західній Європі, але і в СРСР аж до кінця 40-х років XX століття. Якщо апелювати до інших систем наук, то ми бачимо, що теоретичні складові цих наук мають грамотно і по суті вірно сформульовані назви: теоретична фізика (а не фізична теорія), теоретична механіка (а не механічна теорія), теоретична хімія (а не хімічна теорія) та ін. В назві «економічна теорія» є певна розпливчатість та невизначеність. Так, коли мова іде про «економічну теорію», люди які мають відношення до науки, припускають ту чи іншу окрему, конкретну економічну теорію, а не науку в цілому. Синтез цих окремих теорій і становить «теоретичну економіку» як цілісність. Тому більш обґрунтованою, на нашу думку, була б назва «теоретична економіка».

В чому полягає особливість економічної теорії?

Економічна теорія є суспільною та історичною наукою. Об'єктом дослідження економічної теорії є ринкова економіка. Безперечно, що без оперування цифрами, без застосування абстракції, без методу дедукції пізнати суть економічного явища неможливо. Цим економічна теорія дуже схожа з природничими науками.

Відмінність економічної теорії від математики та інших природничих наук полягає в тому, що її об'єкт дослідження не статичний, а відрізняється високим рівнем мінливості та невизначеності, і являється складною системою. Трансформації в об'єкті дослідження, ускладнення процесів, що відбуваються в ньому, вимагають постійного вдосконалення існуючих і створення нових методів пізнання. Надмірне захоплення абстракцією, часто приводить до спрощення, яке спотворює важливі характеристики об'єкта дослідження. Економічні детермінанти (феномени), які не підлягають формалізації, такі, як право власності, юридичні закони, неформальні правила поведінки, роль інформації, недалекоглядність політиків, виключаються з економічного аналізу.

Ще однією особливістю об'єкта економічного дослідження є те, що людина є центральним елементом системи, яку вивчає, і активно взаємодіє з іншими елементами цієї системи. Тому при дослідженні необхідно враховувати, що економічна система знаходиться в залежності від діяльності людей, їх рівня свідомості і мислення, культурних та етичних цінностей, менталітету.

Економіка надзвичайно складна, а можливості її математичного опису обмежені. Внаслідок надмірної математизації відбувається відрив від дійсності, реальних економічних проблем та втрата

економічного змісту; основне завдання економічної науки – розуміння реальних економічних процесів та розробка заходів економічної політики – залишається на задньому плані, або зовсім відсутня.

Залишилось ще одне питання: «Для чого вивчати економічну теорію?».

Студенти університетів, майбутні випускники повинні бути в курсі економічної політики та реформ, які проводяться урядом їхньої країни, а в зв'язку з процесами глобалізації – володіти економічними питаннями стосовно світової економіки в цілому.

Наука і техніка нашого часу дають можливість забезпечити на землі численність благ, створити матеріальні умови для процвітання суспільства, для розвитку особистості. І ці ж творіння розуму і рук людини силою індивідуального і класового егоїзму, заради збагачення повертаються проти нього самого. Такою є кричуща суперечність, з якою прийшло людство у XXI століття.

Господарське життя сучасного суспільства не може будуватись виключно на принципах корисливого інтересу, а ринок в його сучасному вигляді не є чимось абсолютно не сумісним і не пов'язаним з поняттям справедливості та моральності. Вплив економічної культури на розвиток економіки визначається тим, що засвоєні людьми певні стереотипи цієї культури – економічні традиції, норми поведінки, переваги та ін. втілюються в економічних діях та вчинках, в економічній поведінці. Це проявляється в усіх сферах економічного життя – від сфери виробництва і фінансів до особистого споживання, та стосується усіх сучасних людей, незалежно від того, мають вони власну справу, чи працюють за наймом.

Цілком очевидно, що економічна свідомість і економічна культура формуються не лише за рахунок практичного досвіду, але в значній мірі під впливом сучасних економічних знань. Отже, економічна освіта та економічне виховання не втрачають своєї актуальності в сучасному суспільстві. Від них, в першу чергу, залежить трудова дисципліна, організація праці і виробництва, відношення до матеріальних, фінансових та природних ресурсів, і врешті, управління виробничим процесом.

Висновки. Важливо подолати нігілістичне відношення до економічної теорії і зрозуміти, що економічна теорія не є збірником готових рецептів, які застосовуються в господарській практиці. Вона – інтелектуальний інструмент, техніка мислення, що дозволяє здійснювати аналіз економічного розвитку сучасного суспільства, визначати його перспективи та розробляти відповідну стратегію.

Література

1. К обществам знания : всемирный доклад ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Изд-во ЮНЕСКО, 2005. – 239 с. – Режим доступа : <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843r.pdf>
2. Про вищу освіту [Електронний ресурс] : закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 37-38. – ст. 2004. – Режим доступа : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Самуельсон П. Економіка : підручник / П. Самуельсон. – Львів : Світ, 1993. – 494 с.

Надійшла 14.10.2015; рецензент: к. е. н. Гронтковська Г. Е.